

Compass 2020

**Україна у міжнародних відносинах
Цілі, інструменти, перспективи**

**Україна – Росія: сценарії розвитку
відносин до 2020 року**

ЗМІСТ

Вступ.....	2
1. Зовнішня політика Росії.....	2
1.1. Нові амбіції у багатоплярному світі.....	2
1.2. Старі претензії на особливі інтереси в СНД	3
2. Україна -- Росія: між внутрішньою та зовнішньою політикою	4
2.1. Ключові проблеми двосторонніх відносин.....	4
2.2. Нова зовнішня політика України: спроба переформатування відносин із РФ.....	6
3. Сценарії: цінності вирішують усе.....	7
3.1. Вперед у минуле: десувєренізація України.....	7
3.2. Сіамські близнюки: квазімодернізація без демократизації.....	8
3.3. Партнерство задля європеїзації.....	9
4. Росія – Україна – Захід: трикутник співпраці чи геополітичного змагання?.....	10

ВСТУП

Сучасна Росія на міжнародній арені активно заявляє про свої амбіції, спрямовані на повноправне повернення до «вищої ліги» країн, що визначають міжнародний порядок денний. Зокрема, це знаходить відображення в ініціативах Москви щодо реформування європейської архітектури безпеки.

При цьому закріплення за собою провідної ролі на пострадянському просторі можна віднести до «життєво важливих» інтересів Москви, нерозривно пов'язаних з її позиціонуванням на міжнародній арені.

Для України ці процеси мають особливе значення як з огляду на наявний у східноєвропейському регіоні вакуум безпеки, так і в контексті необхідності побудови конструктивних відносин із РФ, які б не суперечили її стратегічному курсу на європейську інтеграцію.

На основі аналізу ключових чинників, що визначають характер українсько-російських відносин, запропоновано три сценарії їх розвитку: «вперед у минуле...», «сіамські близнюки...» та «партнерство...».

Усі три сценарії враховують прагнення Росії брати участь у формуванні глобального порядку денного та зберегти власне лідерство у регіоні СНД, однак принципове значення матиме зміст, який вона вкладатиме у власний статус великої європейської держави:

- велика – тобто з неоімперськими амбіціями чи активно залучена до міжнародних інститутів задля спільного вирішення глобальних проблем?
- європейська – тобто з претензіями на особливий шлях розвитку як «третьої гілки європейської цивілізації» чи безпосередній учасник загальноєвропейських процесів на засадах спільних цінностей?

Саме траєкторія подальшого розвитку Росії та відповідний рівень співпраці чи суперництва із Заходом у східноєвропейському регіоні вирішальним чином впливатимуть на характер її відносин з Україною.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РОСІЇ

1.1. Нові амбіції у багатоплярному світі

Загальноновизнаною особливістю сучасного світового порядку є системна перебудова архітектури глобального управління. Сьогоднішній стан глобальної невизначеності є перехідним періодом від однополярного світу до нової конфігурації міжнародної системи, яка вочевидь ґрунтуватиметься на засадах багатоплярності. Відповідні процеси спаду глобального лідерства США та доволі низька ефективність розширеного ЄС як колективного актора на тлі наростання міжнародного впливу незахідних центрів сили (зокрема, країн БРІК – Бразилії, Росії, Індії, Китаю), обумовлюють визнання країнами Заходу потреби в залу-

ченні ширшого кола партнерів задля узгоджених зусиль із глобального управління.

З огляду на зазначені тенденції Росія активно заявляє про свої амбіції на міжнародній арені, спрямовані на повноправне повернення до «вищої ліги» країн, що визначають міжнародний порядок денний. Амбіції Москви спираються як на істотне економічне зростання в 2000-2008 рр., так і на посилення енергетичного важелю впливу на ЄС після його розширення у 2004 р. Зокрема, у червні 2006 р. Президент Росії проголосив нову доктрину зовнішньої політики РФ¹ щодо приведення політичного впливу Росії у світі у відповідність з тим економічним потенціалом, який вона демонструє останніми роками. Дещо різкіше ця думка пролунала під час відомої Мюнхенської промови В. Путіна в лютому 2007 р. У цьому ж контексті слід розглядати і заяви російського керівництва щодо намірів Москви брати «активну участь не лише в реалізації міжнародного порядку денного, а й у його формуванні»², про що також ідеться у новій Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 12 липня 2008 р.

Крім того, заяви Москви про необхідність налагодження дійсно рівноправної взаємодії у «рівносторонньому трикутнику» Росія-США-ЄС, що являють собою три гілки європейської цивілізації³, також наочно відображають її амбіції бути «рівною серед перших». Утім прагнення сучасної Росії компенсувати у відносинах із Заходом принизливе становище своєї держави у 1990-х рр. не дозволяє Москві погодитись із такою співпрацею на правах молодшого партнера. При цьому Росії вочевидь наразі не вистачає міжнародної ваги, аби будувати відносини з США та ЄС на власних умовах. Такий підхід визначив конфронтаційний характер зовнішньої політики РФ у 2003-2008 рр., яка мала на меті довести Заходу необхідність рахуватися із собою при вирішенні питань як регіонального, так і глобального рівня.

Також Росія інвестує чимало зусиль і коштів у підвищення свого престижу на міжнародній арені, підкреслюючи неприйнятність ототожнення глобалізації із «вестернізацією» та актуальність глобальної конкуренції за ціннісні орієнтири та моделі розвитку, при цьому позиціонуючи себе як одного із «виробників», а не «споживачів» таких конкуруючих цінностей і моделей. Зокрема, у червні 2007 р. був створений Фонд «Русский мир»⁴ (за зразком філій німецького Інституту імені Гете, Французь-

1 А. Богатуров. Три покоління внешнеполитических доктрин России // Международные процессы, Том 5. № 1(13). Январь-апрель 2007.

2 МИД России. Обзор внешней политики Российской Федерации. 28 марта 2007. Москва.

3 Лавров С.В. Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации // Дипломатический ежегодник. 2008. / Официальный сайт МИД РФ, 15.12.2008.

4 Фонд Русский мир. Цели и задачи. / <http://www.russkiymir.ru/ru/about/celi/>.

ких культурних центрів тощо), метою якого проголошено популяризацію російської мови, сприяння поверненню на батьківщину росіян, котрі емігрували, підтримка російськомовних ЗМІ за кордоном, експертне забезпечення гуманітарного виміру зовнішньої політики Росії тощо. Сюди ж слід віднести прагнення Росії стати міжнародним фінансовим центром, проведення щорічного Міжнародного економічного форуму у Санкт-Петербурзі, підвищена увага до показового проведення Зимової олімпіади в Сочі у 2014 р. тощо⁵.

Водночас необхідність у глобальних зусиллях із подолання світової економічної кризи, яка вразила світ у 2008 р., та перегляд зовнішньополітичних пріоритетів США із приходом до влади у 2009 р. адміністрації Б. Обама дещо пом'якшили російсько-американські відносини, що набули конфронтаційного характеру після російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. Перенесення основних акцентів у відносинах між Вашингтоном і Москвою з протистояння на співпрацю на тлі негативного впливу економічної кризи обумовили деяке коригування зовнішньополітичного курсу РФ стосовно Заходу.

Можливе зближення між США, ЄС і Росією з низки ключових питань євроатлантичної співпраці містить у собі потенціал для істотних міжнародних трансформацій у контексті формування багатополярного світоустрою. Запропоноване новою адміністрацією «перезавантаження» американо-російських відносин шляхом активізації співпраці свідчить про прагнення конструктивного діалогу з Росією задля вирішення глобальних завдань політики США насамперед у сфері безпеки.

Крім того, залишається актуальною проблема реформування європейської архітектури безпеки. Росія наполегливо виступає з пропозицією щодо створення єдиного євроатлантичного безпекового простору «від Ванкувера до Владивостока» на засадах багатополярності шляхом укладення юридично зобов'язувального Договору про європейську безпеку (ДЕБ). Відповідно до запропонованого змісту ДЕБ Росія претендує на формування своєрідного Гельсінкі-2, який має знизити роль НАТО, посилити вагу ОБСЄ та ООН, а також підвищити її власний статус у новій європейській архітектурі безпеки як за рахунок постійного членства у Раді Безпеки ООН, так і за рахунок володіння правом вето відповідно до концепції неподільності безпеки: «жодна міжнародна організація та держава (включаючи Росію) не мають ексклюзивних прав на підтримку миру та стабільності в Європі»⁶.

5 Шинкарук К. Зовнішня політика Росії після кавказької кризи // *Zeszyty Naukowe Doktorantów*. – Nr. 2(3). – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Torunju, 2008. – S. 55-64.

6 Официальный сайт Президента России. Выступление на Конференции по мировой политике. Франция, Эвиан, 08.10.2008. / http://www.kremlin.ru/appears/2008/10/08/1619_type63374type63377type82634_207422.shtml.

Однак наразі в країнах ЄС і США панує скептичне ставлення до російського проекту ДЕБ. Визнаючи потребу в реформуванні чинних безпекових інститутів, Захід не бачить потреби у формуванні нових. Паралельно з цим НАТО працює над підготовкою нової стратегічної концепції, що за попередніми оцінками має розширити співпацю з РФ, включаючи, зокрема, такі напрями, як відновлення ДЗЗСЄ, залучення Росії до європейської ПРО тощо.

Ці процеси мають особливе значення для України з огляду на наявний у східноєвропейському регіоні вакуум безпеки. При цьому варто підкреслити, що підтримка провідної ролі Росії на пострадянському просторі, цілком закономірно, розглядається як ключовий елемент пакета пропозицій з боку Москви, на основі якого її відносини із Заходом могли б перейти у нову якість.

1.2. Старі претензії на особливі інтереси в СНД

Пострадянський простір традиційно розглядається Москвою як платформа для підвищення свого міжнародного впливу. Прагнення Росії зберегти власне домінування в регіоні СНД залишається незмінною складовою її зовнішньої політики, починаючи з середини 1990-х рр., коли розрахунок російських лібералів на чолі з А. Козиревим на швидке приєднання Росії як держави-нації до родини західних демократій не дав очікуваних результатів і зазнав жорсткої критики всередині країни. Вже у 1995 р. був ухвалений «Стратегічний курс РФ із державами-учасницями СНД»⁷ – один із перших документів, в якому йшлося про відновлення впливу Росії на пострадянському просторі⁸. Пізніше цей підхід знайшов відображення у низці концепцій зовнішньої політики РФ та інших документах доктринального характеру.

Відповідним чином різний рівень інтенсивності реінтеграційних зусиль Москви у різні періоди мав виключно ситуативний характер, обумовлений її внутрішньополітичною слабкістю у 1990-х рр. або ж тимчасовим зближенням із Заходом у 2001-2003 рр. (період між терактами 11 вересня і початком іракської кампанії). Саме тому зниження глобального впливу США та стратегічне послаблення ЄС на тлі посилення самої Росії підштовхнули Москву до більш активних дій щодо реорганізації постра-

7 Затверджений Указом Президента Російської Федерації від 14.09.1995 р. № 940 // Министерство иностранных дел РФ / <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/osndd>.

8 Зокрема, у документі зазначалось, що «на території СНД зосереджені наші головні життєві інтереси в галузі економіки, оборони, безпеки, захисту прав росіян, забезпечення котрих складає основу національної безпеки країни», а також проголошувались завдання «укріплення Росії як провідної сили формування нової системи міждержавних, політичних та економічних відносин на території постсоюзного простору; нарощування інтеграційних процесів в СНД».

дянського простору та відновлення свого домінування у цьому регіоні. Найбільш показово такий підхід проявився в активному недопущенні розширення НАТО на Схід, щорічних газових війнах з Україною у 2006-2009 рр. і російсько-грузинській п'ятиденній війні у серпні 2008 р.

Війна на Південному Кавказі, безперечно, мала найбільш потужний демонстраційний ефект, виявивши не лише вакуум регіональної безпеки, а й ситуативну неспроможність Заходу дати відсіч Росії у її геополітичних претензіях на пострадянському просторі. Проте слід підкреслити, що слабкість реакції Заходу на російсько-грузинський конфлікт була обумовлена не стільки системними, скільки ситуативними чинниками, адже під загрозу не були поставлені життєві інтереси ані США, ані ЄС. Отже, перемога Росії на Південному Кавказі скоріше вказує на неготовність Заходу йти на значні політичні та економічні втрати задля відстоювання своїх інтересів у цьому регіоні (аніж його військово-політичну неспроможність), попри всю гостроту подальшої риторики на адресу Росії.

Російсько-грузинська війна не лише на невизначений час віддалила перспективи євроатлантичної інтеграції України та Грузії, а й поставила країни СНД, особливо прозахідної орієнтації, перед стратегічними викликами зовнішньо- і внутрішньополітичного характеру. Посилення проактивної політики Москви у пострадянському регіоні було доволі прямолінійно відображено у резонансній заяві Д. Медведєва про 5 принципів зовнішньої політики⁹, де країни СНД проголошувались «зоною привілейованих інтересів» Росії.

Таким чином, закріплення за собою провідної ролі на пострадянському просторі можна віднести до «життєво важливих» інтересів Москви, нерозривно пов'язаних з її позиціонуванням на міжнародній арені, але різна розстановка сил між Росією та Заходом на окремих етапах їхніх відносин обумовлювала відмінності у формі реалізації цієї мети з боку Кремля.

На сьогодні Росія висловлює інтерес до формування позитивного міжнародного посткризового порядку денного з метою залучення зовнішніх джерел модернізації. Москва навіть заявляє про амбітні наміри щодо створення «модернізаційних альянсів» з окремими країнами ЄС та укладення з Євросоюзом угоди «Партнерство заради модернізації»¹⁰. Однак відмова від конфронтації із Заходом вимагає від РФ перегляду негативного ставлення до неминучої конкуренції за вплив у пострадянському ре-

гіоні у термінах геополітичного змагання та розбудови партнерства у сферах спільних інтересів. Зокрема, у відносинах з ЄС це проявлятиметься у взаємному доповненні регіональних інтеграційних процесів і розвитку тристоронніх проектів співпраці РФ – СНД – ЄС.

Утім, оскільки увага як США, так і ЄС залишається прикутою до боротьби з економічною кризою і внутрішньополітичних процесів у цілому, ані у Вашингтона, ані у Брюсселя немає остаточно сформованого стратегічного бачення відносин із сучасною Росією та власної ролі у регіоні СНД. Про це свідчить незавершеність процесів «перезавантаження» відносин між Росією та США, а також невизначена стратегічна мета нової базової угоди Росії із ЄС, переговори щодо якої наразі тривають.

При цьому Кремль не готовий поступатись амбіціями щодо власного лідерства на просторі СНД. Усвідомлюючи, що параметри нової міжнародної архітектури остаточно визначаться тільки після завершення світової фінансово-економічної кризи, Росія розраховує на «урівнення» стартових позицій ключових гравців на етапі посткризового розвитку. На тлі формування поліцентричної системи міжнародних відносин Москва ставить наголос на регіоналізації глобальної політики.

Відповідно першочергової ролі набувають процеси конкуренції між Росією та Заходом за вплив у пострадянському регіоні. Москва має намір консолідувати цей простір, активно використовуючи механізми спільного подолання наслідків глобальної кризи, при цьому протидіючи зусиллям позарегіональних центрів сили послабити її вплив у СНД.

На особливу увагу заслуговує той факт, що навіть зближення Росії із Заходом на засадах загальноєвропейських норм, стандартів і цінностей (не виключаючи при цьому можливості її приєднання до НАТО) розглядається російськими експертами як підґрунтя для збереження впливу РФ на пострадянському просторі, як «цивілізаційний центр» та приклад для наслідування, а також як потужний конкурент інших провідних країн¹¹.

УКРАЇНА – РОСІЯ: МІЖ ВНУТРІШНЬОЮ ТА ЗОВНІШНЬОЮ ПОЛІТИКОЮ

2.1. Ключові проблеми двосторонніх відносин

Цілком очевидним є особливий вплив Росії на процеси державотворення та зовнішню політику всіх пострадянських країн, що дає змогу характеризувати його як визначальний для їх становлення. При цьому, беручи до уваги культурно-історичні особливості українсько-російських відносин, можна стверджувати, що Росія відіграє унікальну роль у процесах становлення незалежної

9 Официальный сайт Президента России. Интервью телеканалу «Европьюс». Сочи, 02.09.2008. (http://www.kremlin.ru/appears/2008/09/02/2217_type63379_206085.shtml).

10 Программа эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации // Русский Newsweek. - 11.05.2010. / <http://www.runewsweek.ru/country/34184/>.

11 Россия XXI века: образ желаемого завтра. – М.: Экон-Информ, 2010. – С. 46.

України. Зокрема, «розлучення» з РФ має основоположне значення як для міжнародної суб'єктності, так і для зовнішньополітичного позиціонування України.

У цьому контексті слід виділити ті аспекти становлення міжнародної суб'єктності України, що залишаються постійними чинниками двосторонніх відносин із Росією, а саме:

- проросійські культурні та політичні орієнтації частини населення України, що створюють для Росії додаткові можливості політичного впливу на Україну;
- непрозорі політико-економічні зв'язки між бізнес-елітами України та Росії, що також обумовлені впливом пострадянської політичної культури;
- гостро негативне ставлення Росії до гуманітарної політики України, спрямованої на культурну та історіографічну суверенізацію держави;
- вплив Росії на проблему кримського сепаратизму;
- проблема делімітації та демаркації російсько-українських кордонів;
- проблема нормалізації двосторонніх відносин в енергетичній галузі та зниження енергозалежності України від російського газу як важеля політичного впливу з боку Росії;
- проблема статусу Чорноморського Флоту РФ на території України.

Наведений перелік проблемних питань двосторонніх відносин не є вичерпним, проте наочно демонструє тісний взаємозв'язок між питаннями внутрішньої та зовнішньої політики, що пов'язані з впливом Росії на процеси державотворення та націєтворення в Україні. Водночас Росія здійснює не менш значний вплив на процеси формування зовнішньополітичного курсу України, зокрема, її відносини з ЄС, НАТО, а також демократичних перетворень як процесу засвоєння європейських норм і стандартів.

Крім того, на соціокультурному рівні Росії було важче прийняти незалежність України, ніж будь-якої іншої пострадянської країни. Звичайно, не можна ігнорувати той факт, що Україна була другою за економічним розвитком та кількістю населення радянською республікою, але найбільшою травмою для росіян було їхнє переконання щодо етнічної, культурної та історичної близькості українців, які багатьма сприймалися не інакше, як частина російського народу. Як підкреслює американський дослідник П. Даньєрі, політика Росії стосовно України не ставить на передній план економічні чи безпекові інтереси, російсько-українські відносини значно відрізняються від відносин між будь-якими двома державами¹². Це твердження досить добре ілюструє відомий вираз Б.

Єльцина: «Вирвати з серця, що українці – свої, неможливо. Така вже у нас доля – спільна доля»¹³.

Це також обумовлює сприйняття Росією зв'язків з Україною як набагато глибших, ніж ті, що існували між ними за радянських часів, тому навіть визнання на початку 1990-х рр. демократично налаштованою політичною елітою Росії необхідності розбудови держави-нації, не позбавили ілюзій щодо тимчасовості незалежності України. Як підкреслює американська дослідниця В. Тольц, в українсько-російських відносинах було значно складніше розрізнити національний та імперський чинники, ніж у відносинах Росії із будь-якою іншою нацією, що входила до складу Російської імперії та СРСР¹⁴. Саме цей аспект якнайкраще пояснює особливий характер українсько-російських відносин як відносин, спрямованих на формування нової пострадянської/постімперської ідентичності обох держав, що визначаються багатьма дослідниками як ігри з нульовою сумою.

На окрему увагу заслуговує також правовий аспект двосторонніх відносин, які замінювались напівформальними домовленостями і непрозорими схемами співпраці, особливо на етапах «дружби» між лідерами двох країн. Обумовлений специфікою пострадянської політичної культури, цей аспект також негативно вплинув на слабкий розвиток і низьку ефективність міждержавних механізмів двосторонньої співпраці. Суперечливі питання вирішувались «у ручному режимі» на рівні президентів, а успіх переговорів значною мірою залежав від так званої «хімії» їхніх міжособистісних відносин. Однак ключовим аспектом неформальності українсько-російських взаємин на високому рівні все ж таки залишалось культурно-політичне несприйняття України як самостійного міжнародного актора.

Саме неможливість співпраці з Росією на правах партнерства обумовила зміну позицій серед значної частини проросійськи налаштованих представників політики та бізнесу України у бік дистанціювання від Росії та пошуку партнерів на Заході. Таким чином, до 2010 р. підтримка певної дистанції у відносинах з Росією, яка б гарантувала Україні збереження її політичного суверенітету, була точкою перетину всіх ключових питань її внутрішньо- і зовнішньополітичного порядку денного, обумовлюючи пошук комплексних відповідей на ці питання на європейському векторі співпраці.

При цьому події в Україні 2004 р. остаточно визначили конкурентний характер відносин між РФ і ЄС щодо України, де ЄС робив акцент на європеїзації, прогнозова-

12 D'Anieri P.J. Constructivist Theory and Ukrainian Foreign Policy // Ukrainian Foreign and Security Policy: Theoretical and Comparative Perspectives / ed. by Moroney J.D.P., Kuzio T., Molchanov M. – 2002. – London: Praeger. – P. 45.

13 Мошес А. Славянский треугольник: Украина и Белоруссия в российской внешней политике 90-х годов. // Pro et Contra. – 2001. – Том 6, №1-2. – С. 107.

14 Tolz V. Russia: Inventing the Nation. - London: Arnold/Hodder Headline Group, 2001. - P. 231.

ності, стабільності України, тоді як РФ цікавили не стільки внутрішньополітичні процеси, скільки лояльність України, а також дискредитація прикладу демократизації шляхом зміни режиму на просторі СНД. Відповідно, посилюючи тиск на Україну після 2004 р., Росія виступила ініціатором ціннісного протиставлення РФ – ЄС. Однак зовнішня політика України у 2005-2010 рр. продемонструвала помилковість підміни ціннісної європеїзації політичним дистанціюванням від Москви, яке не лише не забезпечило Києву пропорційного зближення з Брюсселем, а навпаки, на тлі загострення внутрішньополітичної кризи в країні стало додатковим чинником наростання «втоми від України» в ЄС і США.

2.2. Нова зовнішня політика України: спроба переформатування відносин із РФ

Після приходу до влади В. Януковича у 2010 р. зовнішня політика України, як і очікувалось, зазнала змін, що викликали досить полярні оцінки: від схвалення «модернізації» зовнішньополітичного курсу та його приведення у відповідність з новими міжнародними реаліями до гострої критики «проросійського розвороту» та запровадження одновекторної політики, яка загрожує Україні повним підпорядкуванням російським інтересам. Утім обидва ці твердження виглядають передчасними, враховуючи, що, хоча і були зроблені доволі суперечливі кроки, однак вони стосуються не стільки самого зовнішньополітичного курсу, скільки ціннісних засад і методів його реалізації. Водночас не можна вести мову і про політику одновекторності, оскільки спостерігаються інституційна інерція та спадковість у проведенні євроінтеграційної політики України.

Зокрема, у новому Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» підтверджується мета України щодо набуття членства в Європейському Союзі, яка також відображена на рівні засад внутрішньої політики, де містяться посилання на європейські досвід, підходи, стандарти, відповідність вимогам європейських інституцій, інтеграцію в європейський та світовий освітній і науковий простір¹⁵ тощо. Тоді як відносини з іншими державами, зокрема з Росією, визначаються прагненням співпраці, «унікаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур»¹⁶.

Проте найбільшого резонансу отримало положення Закону щодо позаблоковості України, яке передбачає внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. щодо вилучення з нього положень про наміри України набути членства в

НАТО. Водночас зміст, який вкладається у досить розмите поняття «позаблоковість», а саме: «неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з НАТО та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес»¹⁷, дає підстави для висновків. По-перше, наведене положення виключає можливість членства України в Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ), побоювання щодо якого вже висловлювались на шпальтах українських ЗМІ. По-друге, таке розуміння позаблоковості, принаймні юридично, жодним чином не гальмує подальшу співпрацю з Альянсом, в якій, зі слів міністра закордонних справ К. Грищенка, акцент переноситься з результату на процес.

Таким чином, ухвалення цього Закону було продиктоване головним чином політичною необхідністю на законодавчому рівні закріпити позаблоковий статус України з метою формування конструктивної атмосфери для україно-російського діалогу. Попри всю неоднозначність запровадження позаблокового статусу, слід визнати, що сам по собі він не закриває перед Україною можливостей поглиблення співпраці з НАТО, ефективність якої насамперед залежить від політичної волі обох сторін.

Як стверджує К. Грищенко, Україна прагне поєднати нормалізацію відносин із Москвою з євроінтеграційним курсом та засвоєнням європейських цінностей¹⁸. Така формула здається безпрограшною, особливо враховуючи, що конфронтація з Росією жодним чином не наближує Україну до ЄС, а лише посилює напругу у відносинах України як з Москвою, так і з Брюсселем. Тим не менше, концептуальна бездоганність такого підходу натикається на суворі реалії двадцятирічного досвіду відносин із Росією, який свідчить про несумісність із європейськими нормами та стандартами наявних у російсько-українських відносинах корумпованих схем співпраці на основі вузьких корпоративних інтересів політичної еліти обох країн або непрозорих домовленостей при вирішенні ключових питань двостороннього порядку денного.

З одного боку, Україна демонструє усвідомлення нових міжнародних викликів, що об'єктивно вимагають налагодження конструктивного діалогу з Москвою, а з іншого – Харківські угоди («флот в обмін на газ») засвідчили її нездатність до якісного оновлення такого діалогу та повернення до сумнозвісної практики непрозорих

15 Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI, ст.ст. 3 -10.

16 Там само, ст. 11, ч.1.

17 Там само, ст. 11, ч.2 п.7.

18 К. Грищенко. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. - № 27 (807), 17 липня - 6 серпня 2010 р. /<http://www.dt.ua/1000/1600/70086/>

і стрімких домовленостей із Москвою, відсутність фахового та публічного обговорення яких ставить під сумнів їх легітимність.

Попри очевидну суперечливість Харківських угод, занепокоєння викликає навіть не стільки сам факт продовження терміну перебування ЧФ РФ на території України, вірогідність завершення якого у 2017 р. виглядала дедалі більш сумнівною, а умови такого кроку: непрозорість отриманих економічних переваг, а також непропорційність термінів – продовження оренди на 25-30 років у порівнянні з 10 роками знижки ціни на газ. Як слушно зазначає експерт Центру європейських політичних досліджень М. Емерсон, навіть за умови прийняття політичного рішення щодо продовження терміну перебування ЧФ РФ на території України економічна домовленість мала стосуватись підвищення орендної плати за таке перебування. Відповідні кошти мали б надходити до бюджету України та слугувати ресурсом для підвищення енергоефективності чи соціальних виплат при збереженні ринкової ціни на газ, що вже на сьогодні демонструє стійку тенденцію до зниження¹⁹.

Не можна стверджувати, що наслідки Харківських угод блокують розвиток співпраці України з ЄС чи навіть із НАТО, однак ціннісні засади нового зовнішньополітичного курсу дійсно викликають сумніви щодо можливості ефективного поєднання таких підходів із «відданістю європейським цінностям». Так само викликають занепокоєння й пропозиції Росії щодо об'єднання активів Нафтогазу та Газпрому, у разі реалізації яких Україна втратить контроль над газотранспортною системою разом із підземними газосховищами. Такий розвиток подій не лише надасть РФ потужні енергетичний, економічний і політичний важелі впливу на Україну, а й значною мірою обмежить її можливості для розвитку співпраці з ЄС.

Заявлена прагматизація нової зовнішньої політики, під якою вочевидь розуміється позбавлення ідеологічних упереджень при побудові взаємовигідних відносин насамперед із Росією, США та ЄС на основі «стратегічного балансування»²⁰, аж ніяк не повинна зводитись до «ціннісного балансування», яке дискредитує Україну в очах західних партнерів і посилює її асиметричну залежність від Росії.

Таким чином, на сьогодні до переваг нової зовнішньої політики України слід віднести прагнення адекватно реагувати на зміну міжнародних реалій, що зумовлюють необхідність нормалізації відносин із Москвою. Що стосується політики безпеки, то статус позаблоко-

вості унеможливорює вступ України як до НАТО, так і до ОДКБ. Наразі важко визначити, чи носить цей крок стратегічний або переважно тактичний характер, однак закріплення позаблоковості на законодавчому рівні не виключає можливості її перегляду, якщо цьому сприятимуть зовнішньо- та внутрішньополітичні обставини. Нинішній стан відносин України з ЄС, хоча й залишає значний простір для критичних зауважень, проте не дозволяє вести мову про їх стагнацію. Проте, попри позицію України щодо незмінності її прагнень набути членства в ЄС, виникають сумніви в наявності в українського керівництва політичної волі й надалі здійснювати курс на ціннісну європеїзацію, а не обмежитися прагматичною економічною співпрацею.

Тим не менше, суттєві недоліки зовнішньополітичних кроків нової влади стосуються насамперед відсутності якісного оновлення ціннісних засад і методів реалізації політики зближення з Росією. З прагматичної точки зору Україні дійсно необхідно йти на деякі поступки для налагодження відносин із РФ, урахуовуючи зосередженість США та ЄС на внутрішньополітичних питаннях, однак ці поступки мають призводити до відчутних переваг для держави, а не лише короткотермінових вигод для окремих груп. Саме від готовності України до внутрішніх реформ і перегляду чинних підходів «ціннісного балансування» залежить її здатність бути включеною до проєктів співпраці або отримати переваги від конкуренції між РФ і ЄС у пострадянському регіоні.

СЦЕНАРІЇ: ЦІННОСТІ ВИРІШУЮТЬ УСЕ

Протягом наступного десятиріччя глобальний і регіональний порядок денний Росії вочевидь визначатиметься її прагненням до утвердження статусу великої європейської держави, але ключове значення матиме зміст, який вона в це вкладатиме: велика – тобто з неоімперськими амбіціями чи активно залучена до міжнародних інститутів задля спільного вирішення глобальних проблем; європейська – тобто з претензіями на особливий шлях розвитку як «третьої гілки європейської цивілізації» чи безпосередній учасник загальноєвропейських процесів на засадах спільних цінностей. Саме обрана під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників траєкторія подальшого розвитку Росії та відповідний рівень співпраці чи суперництва із Заходом вирішальним чином впливатимуть на характер українсько-російських відносин.

3.1. Вперед у минуле: десоверенізація України

У відносинах України з Росією відбувається перехід за ті «червоні лінії», які мали б гарантувати збереження автономності зовнішньополітичного курсу України та вільного вибору моделі внутрішньополітичного розвитку. В обох країнах посилюються авторитарні тенденції.

19 Michael Emerson. President Yanukovich's Dubious Deal. – CEPS.- 5 May 2010. / <http://www.ceps.eu>.

20 К. Грищенко. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. - № 27 (807), 17 липня - 6 серпня 2010 / <http://www.dt.ua/1000/1600/70086/>.

В Україні значно знижується рівень забезпечення політичних прав і свобод громадян, свободи слова, запроваджуються законодавчі обмеження щодо фінансування та розвитку інститутів громадянського суспільства.

Політичне керівництво України знімає з порядку денного мету набуття членства в ЄС. У відповідь на це ЄС переглядає засади політичної та економічної співпраці з Україною. Відносини з Києвом мають для Брюсселя низьку пріоритетність у порівнянні із його відносинами з Москвою, остаточно закріплюється підхід «спочатку Росія» (Russia first).

На ідеологічному рівні як стратегія розвитку держави розглядається зміцнення ролі України, за підтримки РФ, на просторі СНД, а також у Чорноморському регіоні. Однак де-факто ця стратегія зводиться до посилення російської присутності в Криму на політичному, економічному та соціокультурному рівнях. Значний рівень залежності від Росії не дозволяє Україні розраховувати ані на перегляд умов та термінів базування ЧФ РФ на своїй території, ані на завершення делімітації і демаркації кордонів із Росією по суходолу та в азово-керченській акваторії. При цьому Україна активізує свою участь в інтеграційних проектах за участю Росії, істотним чином розширивши співпрацю з ОДКБ і змінивши статус спостерігача на повноправне членство в ЄврАзЕС.

Енергозалежність України від РФ досягає критичного рівня: створено спільне підприємство за участі Газпрому та Нафтогазу, внеском до якого стала газотранспортна система України та її підземні газосховища. В Україні не відбувається ані запровадження енергозберігаючих технологій, ані розвиток альтернативних джерел енергозабезпечення. При цьому дедалі більше знижуються обсяги транзиту газу до ЄС через українську ГТС як унаслідок зниження обсягів закупівлі російського газу з боку ЄС, так і в результаті запуску «Північного» та «Південного» потоків.

У Росії домінують неоімперські тенденції, підтримується вороже ставлення до Заходу та ревізійністський зовнішньополітичний курс із баченням СНД як зони свого виключного впливу. Модернізаційні зусилля зійшли нанівець, економічна залежність від Заходу пом'якшується розвитком співпраці насамперед з Китаєм та Індією, а також іншими країнами, зацікавленими у становленні багатополлярної системи міжнародних відносин.

Консервація суперечностей між Росією та Заходом у питаннях європейської архітектури безпеки не дозволяє сформувати спільний безпековий простір. Однак в умовах зосередження США на стабілізації ситуації в інших регіонах (Афганістан, Іран, Північна Корея) ЄС намагається уникнути затратної конкуренції із РФ у регіоні СНД, зосередившись на економічній співпраці з пострадянськими. Це призводить до негласного поширення на Україну «сфери відповідальності» РФ, закладаючи фундамент для формування біполярної системи безпеки в Європі.

Пряма агресія РФ проти однієї з пострадянських країн залишається як неприпустимою, так і недоцільною, проте рівень залежності від Росії призводить до поступової втрати Україною своєї суб'єктності на міжнародній арені (її зведенню до підтримки зовнішньополітичних ініціатив Москви) та маргіналізації її ролі на пострадянському просторі.

3.2. Сіамські близнюки: квазімодернізація без демократизації

Відбувається подальше скорочення простору для маневру Києва у відносинах із Москвою, наростання асиметричної залежності від Росії в економічній та енергетичній сферах, низький рівень зацікавленості у підтримці автономності та європеїзації України з боку США та ЄС як ключових міжнародних гравців у східноєвропейському регіоні. При цьому політична еліта України дедалі більше копіює російську модель розвитку, запозичуючи ідею модернізації як ерзац-ідеологію, що має замінити собою курс на європейську інтеграцію та засвоєння європейських цінностей.

В обох країнах «модернізаційні» зусилля мають державне походження, не супроводжуються демократичними перетвореннями та взаємодією з громадянським суспільством. Вплив з боку Заходу на політичні процеси залишається слабким: США та ЄС незацікавлені у конфронтації із Росією через втручання в її відносини з Україною, оскільки мають інші внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети. Рівень обмеження в Україні політичних прав і свобод не дозволяє вести мову про авторитарний режим білоруського зразка внаслідок загальної інтернаціоналізації публічного простору під впливом глобалізації та розвитку інтернет-медіа, а також зростання кількості міжлюдських контактів із країнами Заходу. Водночас таке обмеження компенсується відносно стабільною економічною ситуацією після завершення глобальної економічної кризи.

Росія залишається активним учасником G8, G20, ООН, ОБСЄ тощо. Наростання багатополлярності в світі продовжує зміцнювати її позиції в регіоні СНД та, зокрема, вплив на Україну. Її підтримка безпекових зусиль США на глобальному рівні щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, а також на афганському, іранському та північнокорейському напрямках обмежує вплив США на пострадянському просторі лише гарантіями збереження юридичного суверенітету та територіальної цілісності країн СНД і безпосередньо України. Фактична політична та економічна автономність України розглядається як другорядний пріоритет політики Вашингтона в регіоні, його цілком влаштовує наявний в Україні договороспроможний стабільний політичний режим змішаного (напівдемократичного) типу.

Трансформація європейської архітектури безпеки триває, пошук оптимальної моделі взаємодії із Москвою не завершено внаслідок приблизно однакового співвідношення сил між «голубами» та «яструбами» як у країнах Заходу, так і в Росії. Безпекова співпраця Росії і США дещо пом'якшила сприйняття Москвою НАТО як загрози та розширило механізми взаємодії між ними. Однак розбіжності між НАТО та РФ на ціннісному рівні виступають перешкодою для формування спільного безпекового простору, заснованого на довірі (security community²¹), що не дозволяє розв'язати проблему вакууму безпеки, зокрема, у східноєвропейському регіоні.

Наростання залежності від Москви цілком закономерно обмежує рівень автономності зовнішньополітичного курсу України, що дає змогу Росії зберігати за собою моральне лідерство у пострадянському регіоні та визначним чином впливати на розвиток відносин між Києвом і Брюсселем. Інтерес ЄС до політичних процесів в Україні обмежується прагненням економічної та безпекової стабільності, що підтримується його прагматичною співпрацею з Москвою. ЄС значно підвищив свою енергобезпеку за рахунок диверсифікації джерел енергозабезпечення та розвитку альтернативної енергетики.

Тим не менше, між Україною та ЄС підписано угоду про асоціацію, включаючи ЗВТ, що створює умови для помірної економічної інтеграції, однак задекларована політична асоціація не знаходить адекватного відображення у відносинах між сторонами. Візовий режим значно спрощено в процесі підготовки до Євро-2012, але повністю не скасовано. Україна не отримує від ЄС визнання її ціннісної європейськості, що цілком влаштовує Росію, яка також не прагне до справжньої європеїзації. Питання перспективи членства України в ЄС остаточно не знято з порядку денного, проте відкладено на невизначений термін.

3.3. Партнерство задля європеїзації

Рівень конфліктогенності двосторонніх відносин зменшується за рахунок зменшення обсягу суперечностей і посилення взаємозалежності між РФ і Заходом, відносини між якими починають переходити у нову якість. Це не вимагає від Москви гальмувати європеїзацію України та значно обмежує її вигоди від альтернативного курсу на напівавторитарний ізоляціонізм.

Розвиваючи відносини стратегічного партнерства з РФ і не відмовляючись від свого європейського вибору, Україна поступово перетворюється на попутника (партнера) Росії у проведенні внутрішніх реформ і розвитку співпраці з ЄС. Конкуренція між ними на європейському напрямі відбувається із залученням ЄС, який виступає гарантом здійснення співпраці та розвивається шляхом лі-

бералізації торгівлі з Росією та Україною через поетапну реалізацію чотирьох свобод – вільного руху людей, товарів, капіталів і послуг.

Співпраця України з ЄС в енергетичній галузі дає змогу реалізувати низку проектів, спрямованих на зниження енергозалежності від РФ. При цьому також послаблюється газовий важіль впливу Росії на ЄС завдяки зміцненню енергобезпеки останнього шляхом диверсифікації джерел енергозабезпечення та розвитку альтернативної енергетики. Це відбувається паралельно з економічними реформами в самій Росії, спрямованими на зниження залежності від експорту газу, що дозволяє розглядати газове питання поза парадигмою гри з нульовою сумою («твій програш – моя перемога»).

Всі ці позитивні зрушення стають можливими на тлі зменшення напруження та наростання довіри між Росією та євроатлантичною спільнотою у безпековій галузі. Каталізатором для такого зближення між Росією та Заходом може виступити об'єднання зусиль для боротьби зі спільним викликом (зокрема, спалахом міжнародного тероризму), що значно пом'якшить розбіжності між ними, або успішно проведена спільна миротворча операція Росія – НАТО, що створить підстави для поглиблення їхньої співпраці.

Це дозволить США та ЄС підтримати концепцію неподільності безпеки на європейському континенті, залучаючи Росію до формування плюралістичної архітектури європейської безпеки, паралельно зі співпрацею між США та РФ в Афганістані, Ірані, Північній Кореї та спільних зусиль щодо нерозповсюдження зброї масового знищення. Навряд чи це поставить питання про членство Росії в НАТО у прямій формі, однак наявність відповідної дискусії сприятиме формуванню поглибленого формату взаємодії між ними, тим сам значною мірою знімаючи питання «дилеми безпеки» (security dilemma) та закладаючи основу для формування спільного безпекового простору (security community).

Внаслідок зазначених процесів відбуватиметься поступова трансформація сприйняття Росією впливу США та ЄС на пострадянському просторі: відхід від блокового мислення у термінах геополітичного змагання та зміцнення співпраці на засадах взаємодоповнення та синергетичного взаємопосилення. Такий підхід сприятиме поступовій внутрішній європеїзації насамперед у країнах Східної Європи та Росії, а також має замінити різноспрямований тиск на Україну з боку Москви та Брюсселю проектами дво- та багатосторонньої співпраці.

Стабільне економічне зростання в Росії за рахунок соціально-економічних реформ та зміна інвестиційного клімату сприятиме поліпшенню добробуту населення, що актуалізує питання політичних прав і свобод. Зниження рівня сприйняття «європейських цінностей» як несумісних із російською моделлю розвитку стане додатковим чинником для зближення між Росією та Заходом.

21 Emanuel Adler, Michael N. Barnett, eds., Security Communities.– Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 462 p.

Стратегічний союз між Росією та ЄС не передбачатиме європейську інтеграцію Росії, однак нова базова угода істотно конкретизує напрями економічної співпраці між ними. Відбуватиметься зміцнення гуманітарних зв'язків між РФ, ЄС та США.

У свою чергу, це змінить можливості України до здійснення реформ не лише в рамках Угоди про асоціацію, а й наслідуючи політику модернізації у Росії. ЗВТ з ЄС сприяє економічній інтеграції, економічна стабільність забезпечує повернення добробуту населення до рівня, що передував світовій фінансово-економічній кризі. З ЄС діє безвізовий режим, хоча його умови наразі не прирівнюють Україну до членів Шенгенської зони. Брюссель вітає внутрішні реформи в Україні, спрямовані на її європеїзацію. Надання Україні перспективи членства залишається функцією внутрішніх процесів в ЄС, але на політичному рівні не розглядається як чинник погіршення його відносин із Росією.

РОСІЯ – УКРАЇНА – ЗАХІД: ТРИКУТНИК СПІВПРАЦІ ЧИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ЗМАГАННЯ?

Українсько-російські відносини відіграють центральну роль як у розвитку внутрішньополітичної ситуації в Україні, так і в формуванні її зовнішньополітичного курсу. Відповідно економічний добробут, енергобезпека, політична стабільність, забезпечення демократичних прав і свобод громадян, реалізація курсу на європейську інтеграцію, – всі ці аспекти значною мірою залежатимуть від характеру співпраці між Києвом і Москвою.

Втім поточний стан українсько-російських відносин вказує на доволі низьку вірогідність реалізації оптимістичного сценарію за відсутності зовнішніх стимулів, здатних змінити наявні тенденції. Ключовий вплив на відносини між Україною та Росією продовжують здійснювати глобальний чинник формування багатополлярної міжнародної системи із зростанням впливу регіональних центрів сили та регіональний чинник взаємодії між провідними гравцями у східноєвропейському регіоні (РФ, ЄС і США).

Отже, задля досягнення спільного добробуту та стабільності як у Східній Європі, так і на європейському континенті, ЄС та США слід докладати активніших зусиль в європеїзації україно-російських відносин. Зокрема, конструктивній співпраці між Україною та Росією на засадах дотримання загальноєвропейських цінностей сприятимуть такі заходи:

- залучення РФ до процесу реформування європейської архітектури безпеки на ціннісних засадах євроатлантичної безпекової спільноти;
- уникнення підтримки ізоляціоністських настроїв на рівні російської політичної еліти, які б підштовхували її до пошуку форматів побудови «антизахідних» альянсів із новими центрами сили;
- зміцнення довіри між РФ і США у галузі безпекової

співпраці, конструктивні відносини РФ із НАТО заради уникнення формування біполярної системи європейської безпеки;

- розвиток взаємовигідної багатосторонньої співпраці між Росією, ЄС і країнами східноєвропейського регіону за принципом гри з позитивною сумою («виграш – виграш»);
- поєднання залучення РФ до співпраці з ЄС із посиленням взаємозалежності між ними та розширенням форматів і інструментів взаємовпливу задля спільного дотримання «правил гри»;
- «перезавантаження» російсько-американських відносин має супроводжуватись підтримкою модернізаційних процесів у Росії; при цьому США слід підтримувати зусилля ЄС, спрямовані на демократичні перетворення у східноєвропейському регіоні, уникаючи враження виключної пріоритетності для Вашингтона безпекової співпраці з Москвою;
- підтримуючи та розвиваючи проекти тристоронньої співпраці з РФ і Україною (енергетика, транспорт, розвиток туристичної інфраструктури в Криму тощо), ЄС слід ставити як Росії, так і Україні політичні умови (дотримання загальноєвропейських норм і цінностей) поглиблення економічної співпраці та підписання Угоди про асоціацію з Україною та нової базової угоди з РФ;
- підтримка євроінтеграційного курсу України шляхом надання їй відповідних політичних сигналів, а також розробки набору середньо- та короткострокових інструментів стимулювання внутрішніх реформ;
- конкретизація та підвищення ефективності проектів співпраці в рамках Східного партнерства, які сприятимуть спільній європеїзації країн-учасниць;
- розвиток енергетичної співпраці з Україною задля зниження рівня її енергозалежності, модернізації ГТС, а також запровадження альтернативних енергоджерел та енергозберігаючих технологій;
- поглиблюючи економічну співпрацю з Україною, не знижувати пріоритетність політико-ціннісного та соціокультурного напрямів співпраці: заохочувати політичний плюралізм, демократичність виборчого процесу, забезпечення політичних прав і свобод громадян, а також стимулювати розвиток громадянського суспільства, гуманітарної співпраці та міжособистісних контактів між громадянами України та країн ЄС.

Перспектива зближення РФ і ЄС на прагматичних засадах може призвести до перетворення Москви на конкурента Києва на європейському напрямі. Це створює для України своєрідне «вікно можливостей», які можуть бути втрачені, якщо Україна вчасно не відреагує на зазначені тенденції. За таких обставин Києву слід підготувати пакет пропозицій щодо взаємовигідних проектів тристороннього партнерства з РФ і ЄС задля уникнення такого розвитку подій, коли доля проектів регіональної співпраці вирішуватиметься напряму між Москвою та Брюсселем.

Попри доведену неефективність політики дистанціювання від Росії з метою наближення до ЄС, якщо Київ прагне конвертувати досягнення з налагодження конструктивних відносин із Москвою у певний капітал на європейському напрямі, йому слід поєднувати прагматичний підхід із проведенням прозорої та передбачуваної політики. Тільки на таких засадах обраний зовнішньополітичний курс не лише не закриватиме перед Україною попередні можливості, а й відкриватиме нові.

При цьому фундаментальним принципом зближення з РФ має бути його сумісність із євроінтеграційним курсом України як основним пріоритетом державного розвитку. Тільки співпраця на засадах партнерства та загальноєвропейських цінностей може сприяти розв'язанню всіх ключових суперечностей в україно-російських відносинах. Таким чином, оптимальною стратегією співпраці з Росією було б партнерство заради модернізації, яке б супроводжувалось їх спільною європеїзацією.

Втім у випадку консервації суперечностей між Росією та Заходом Україні слід уникати участі в таких проектах двосторонньої співпраці з Росією, які мають сумнівну легітимність і ставлять під сумнів її європейський вибір. Зокрема, збереження непрозорих і корумпованих політичних і економічних відносин з Росією лише зміцнюватиме її важелі впливу на Україну.

Відповідно задля досягнення позитивних зрушень та уникнення негативного розвитку подій у відносинах із Москвою українському керівництву доцільно було б здійснити такі кроки:

- розробити стратегію відносин із РФ, яка б чітко визначала пріоритети та інтереси України в економічній, енергетичній, політичній, безпековій і гуманітарній сферах на таких принципах і в тих межах, які б не суперечили реалізації євроінтеграційного курсу України;
- визначити можливі формати та межі власної участі в інтеграційних об'єднаннях на просторі СНД (зокрема, обмеження економічної співпраці зоною вільної торгівлі без виключень і обмежень, неможливість приєднання України до митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану тощо);
- здійснювати енергетичну співпрацю з РФ на принципах і засадах, які не суперечать стратегії інтеграції об'єднаної енергосистеми України до європейської енергосистеми, що, зокрема, вимагає позбавлення корумпованих схем у газових відносинах з Росією;
- розвивати тристоронню співпрацю з РФ і ЄС в енергетичній сфері, уникати посилення енергозалежності від Росії, зокрема, шляхом злиття Газпрому та Нафтогазу або формування спільного підприємства, що може призвести до втрати Україною контролю над ГТС і підземними газосховищами;
- запобігати критичній залежності від російського капіталу у галузях, що мають стратегічне значення для економіки України;

- уникати заполітизованості діалогу в гуманітарній сфері, будуючи його на засадах загальноєвропейських принципів толерантності та плюралізму;
- розширювати двосторонній порядок денний проектами горизонтальної співпраці насамперед у гуманітарній сфері, створювати умови для залучення інститутів громадянського суспільства.

ДЛЯ НОТАТОК

Фонд ім. Фрідріха Еберта
Представництво в Україні

вул. Пушкінська, 34,
01004, Київ,
Україна
тел.: 044-234-00-38
факс: 044-451-40-31
mail@fes.kiev.ua
www.fes.kiev.ua

,
ї, де працює автор.